

Вихідні дані: Рускуліс Л. Види самостійної підготовки майбутнього вчителя української мови в методичній системі. Збірник наукових праць «Педагогічні науки). Випуск LXXVIII. Том 1. Херсон: ХДУ, 2017. С. 83-88.

С. 83

ВИДИ САМОСТІЙНОЇ В МЕТОДИЧНІЙ СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті охарактеризовано самостійну роботу як один із найбільш вагомих компонентів освітнього процесу, запропоновано власну класифікацію, репрезентовану такими видами: теоретико-ознайомлювальний, когнітивно-пізнавальний, компетентнісно-дослідницький, інноваційно-діяльнісний; висвітлено основні завдання для організації й проведення самостійної роботи.

***Ключові слова:** форма навчання, компонент освітнього процесу, самостійна робота, види самостійної роботи.*

В статье охарактеризована самостоятельная работа как один из самых весомых компонентов образовательного процесса, предложена собственная классификация, представленная следующими видами: теоретико-ознакомительный, когнитивно-познавательный, компетентно-исследовательский, инновационно-деятельностный; освещены основные задачи для организации и проведения самостоятельной работы.

***Ключевые слова:** форма обучения, компонент образовательного процесса, самостоятельная работа, виды самостоятельной работы.*

Ruskulis L. V. TYPES OF INDEPENDENT WORK IN THE METHODOICAL SYSTEM OF PREPARATION OF FUTURE UKRAINIAN LANGUAGE TEACHER

The article deals with the independent work as one of the most important components of the educational process. Personal classification of independent work is proposed; author's classification is represented by the following types such as the theoretical-informative type, the cognitive-educational type, the competence-research type and the innovative-active type. The main tasks for organizing and conducting independent work are highlighted.

Keywords: *a form of education, the component of the educational process, independent work, types of independent work.*

Постановка проблеми. Навчання у вищому навчальному закладі – процес, що передбачає єдність таких взаємопов'язаних складових: оволодіння теоретичними знаннями, отримання практичних умінь, удосконалення навичок навчально- й науково-дослідницької роботи, формування готовності до професійної діяльності в процесі педагогічної практики. Суттєве місце в ньому відводиться самостійній роботі студента, оскільки вища школа прагне не лише передати певний обсяг інформації, а й навчити засобам самостійних дій для осмислення нової інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі самостійної роботи як одній із форм навчання в своїх дослідженнях приділяли увагу педагоги: А. Алексюк, А. Артемова, М. Барахтян, О. Малихін, М. Мітюшкін, М. Махмутов, З. Курлянд, П. Підкасистий та ін., психологи: Б. Ананьєв, Д. Богоявленський, Л. Божович, Л. Виготський, П. Гальперін, С. Занюк, І. Зимня, О. М. Леонт'єв, С. Максименко, Н. Менчинська, С. Рубінштейн та ін., лінгводидактики: З. Бакум, Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Донченко, І. Дроздова, Л. Мамчур, І. Нагрибельна, А. Нікітіна, С. Караман, К. Климова, О. Копусь, І. Кучеренко, О. Кучерук, С. Омельчук, М. Пентилюк, І. Хом'як та ін.

Постановка завдання (цілей статті). Мета статті – проаналізувати роль самостійної роботи в процесі підготовки майбутнього вчителя української мови, охарактеризувати основні її види.

Виклад основного матеріалу дослідження. Студіювання наукових доробків учених (Дороз В., Малихін О., Нагрибельна І., Туркот Т., Пентилюк М. та ін.) доводять, що *самостійна робота* (далі СРС) на сучасному розвитку вищої освіти – це одна з організаційних форм навчання, різноманітні види індивідуальної і колективної навчально-пізнавальної діяльності студентів, що регламентуються навчальним планом здобувача вищої освіти за певною спеціальністю, яка відображена в навчальній і робочій програмі дисципліни, упроваджується на навчальних заняттях (аудиторна робота) або в позааудиторний час за завданнями викладача, під його керівництвом, але без його безпосередньої участі [2; 5; 8; 10; 11; 12].

С. 84

Відповідно до «Положення про організацію навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах освіти» «самостійна робота студента є основним засобом засвоєння студентом навчального матеріалу в час, вільний від обов'язкових навчальних занять», а «навчальний час, відведений для самостійної роботи студента, регламентується робочим навчальним планом і повинен становити не менше 1/3 та не більше 2/3 загального обсягу навчального часу студента, відведеного для вивчення конкретної дисципліни» [10]. Такий підхід до збільшення частки СРС в процесі засвоєння дисципліни вчить студента самостійно студіювати теоретичний обсяг дисципліни, здійснювати контроль за власною навчальною діяльністю, формує здібність до саморозвитку, творчого застосування здобутих знань, виховує самостійність як особисту рису характеру.

Самостійність у здобутті знань, як підкреслює А. Алексюк, має на меті оволодіння різносторонніми вміннями й навичками бачити зміст і мету роботи, проектувати власну самоосвіту, вміння по-новому підходити до вирішення питань, пізнавальну й розумову активність і самостійність, здатність до творчості. В основі самостійної роботи студентів лежить поняття

«самостійності» як «здатність людини виконати певні дії чи цілий комплекс дій без безпосередньої допомоги з боку іншої людини чи технічних засобів, що її замінюють, керуючись лише власним досвідом» [1, с. 237].

Однак, на думку І. Нагребельної, найбільш репрезентативною ознакою самостійної роботи «є наявність пізнавальної сторони ..., яка має позитивний вплив на розвиток розумових та особистісних якостей студента». Із цієї точки зору СРС дає можливість: здобувати знання з новітніх джерел, використовувати інноваційні технології; навчитися самостійно планувати й організовувати навчальний процес; розширити обсяг знань; максимально використовувати потенціал особистості; розвивати пошукову діяльність [8, с. 174].

Зважаючи на проаналізовані погляди науковців щодо сутності поняття «самостійна робота», констатуємо, що СРС є одним із найбільш вагомих компонентів освітнього процесу, його основою, що вимагає високого рівня мотивації, правильної організації, готовності до виконання різноманітних завдань. Вона дає можливість студентів навчитися самостійно працювати в лабораторії, бібліотеці, вдома; формує навички самостійності в навчальній, науково-дослідницькій і професійній діяльності; збуджує потяг самостійно здобувати необхідні знання, передбачає інтеграцію різноманітних форм роботи, активно готує майбутнього вчителя української мови до практичної діяльності до застосування теоретичних знань і практичних умінь із метою організації науково-дослідницької роботи; орієнтуватися в інформаційному потоці.

Аналіз наукової літератури продемонстрував, що в педагогіці й лінгводидактиці представлено різноманітні класифікації СРС. Окремо зупинимося на деяких із них. На нашу думку, заслуговує уваги класифікація видів СРС, запропонована П. Підкасистим, в основі якої рівні самостійності студентів. Науковець виділяє: самостійну роботу за зразком; реконструктивну самостійну роботу; самостійна робота варіативного типу; творча самостійна робота [9]. СРС за зразком – це репродуктивний рівень, який доцільно упроваджувати на перших курсах вишів. Завдання для цього етапу передбачають повторення отриманих знань у школі (дисципліни: практикум з

української мови, сучасна українська літературна мова (Тема: «Вступ», «Норми сучасної української літературної мови», «Стилі сучасної української літературної мови»)), прослуховування й конспектування лекцій, укладання глосаріїв до курсів, що викладаються, написання рефератів. Реконструктивна СРС передбачає перебудову запропонованих зразків, висловлювання власної точки з проведеної роботи. Для цього, наприклад, доцільно запропонувати встановити інтегративні зв'язки між сучасною українською літературною мовою (тема «Лексика») та українською діалектологією. Уважаємо прийнятним на цьому етапі використання *випереджувальних завдань*, які, на думку Т. Туркот, забезпечують повне або часткове попереднє самостійне засвоєння навчального матеріалу, що висвітлюватиметься викладачем через певний час. Таке ознайомлення студентів із новим матеріалом дозволить «вкраплювати» його на лекціях, практичних, семінарах у вигляді наукових доповідей, обговорювати в процесі дискусії чи пропонувати у вигляді реферату або «мікрвикладання» [12, с. 241]. СРС варіативного типу – це пошуковий рівень, в основі якого постановка й вирішення проблемних ситуацій, аналіз мовознавчого матеріалу й самостійне підведення висновків. Творча СРС – це високий рівень виконання наукових розвідок, в основі якого встановлення істини, доведення чи спростування гіпотези, вироблення власної позиції щодо досліджуваного явища, залучення дослідницької та науково-дослідницької роботи. Така діяльність характерна на етапі підготовки до проходження педагогічної практики.

С. 85

Важливим для нашого дослідження стала класифікація О. Малихіна. Науковець, розмежовуючи поняття «самостійна робота» й «самостійна навчальна діяльність», наголошує на їх нетотожності, де самостійна робота – це форма організації навчання, а самостійна навчальна діяльність студентів є «різновидом навчальної діяльності в загальному її розумінні, оскільки

переважно становить розумову діяльність, спрямовану на засвоєння певних знань, певного досвіду ... є специфічним різновидом діяльності взагалі» [7, с. 26.]. Виходячи з таких тлумачень, учений кладе в основу класифікації пізнавальну діяльність студента й визначає чотири типи самостійності: а) пізнавальна діяльність, що здійснюється у процесі виконання домашнього завдання; б) пізнавальна діяльність, що носить репродуктивний характер і має на меті вироблення алгоритмів (копій) дій; в) пізнавальна діяльність, що спирається на накопичений досвід і передбачає перенесення знань, умінь та навичок); г) пізнавальна діяльність студентів, що передбачає високий творчий рівень пізнання [Там само, с. 39–40]. Як бачимо, організована відповідно до такої класифікації СРС має за мету розвиток високого рівня мотивації до виконання завдань, уміння організувати й спланувати самостійну роботу в межах усієї навчальної діяльності студента за допомогою викладача та без нього; віднайдення та встановлення взаємозв'язків між вивченим та новим, а в подальшому – особистісне та професійне зростання майбутнього фахівця.

Нам імponує класифікація, запропонована І. Нагрибельною з огляду на особливості підготовки вчителя молодших класів, що передбачає такі типи самостійної роботи: за тематикою (відповідно до виучуваної дисципліни); за послідовністю впровадження різних видів самостійної роботи відповідно до курсу навчання (репродуктивна СРС (I курс), продуктивна СРС (II-III курси) та креативно-дослідницька (IV курс) [8, с. 167–168]. Такий розподіл видів СРС дозволяє окреслити завдання до самостійної роботи відповідно до кожної теми мовознавчих дисциплін, а також з урахуванням інтегративних зв'язків; укласти матеріал для самостійного опрацювання відповідно до року навчання, ускладнюючи від курсу до курсу (повідомлення, реферати → творчі та курсові роботи → участь у студентських конференціях, олімпіадах, конкурсах), упроваджуючи різні види завдань.

Аналіз наукової та науково-методичної літератури дозволив виробити власну класифікацію СРС в процесі розробки методичної системи формування

лінгвістичної компетентності майбутнього вчителя української мови, яка складається із таких видів:

1. Теоретико-ознайомлювальна СРС – комплекс базових теоретичних знань, що засвоюються в аудиторний час (на лекційних заняттях). На цьому етапі відбувається оглядове ознайомлення з питаннями, що в подальшому вноситимуться на самостійне опрацювання. Його основна мета – запропонувати студентові необхідні матеріали, ознайомити з основними вимогами щодо опрацювання наукової, науково-методичної літератури, лексикографічними джерелами, засадами конспектування першоджерел. Така пропедевтична робота допоможе здобувачеві вищої школи усвідомити суть та процес самостійного опрацювання навчального матеріалу.

2. Когнітивно-пізнавальна СРС складається з: а) опрацювання матеріалу лекції, вичленування питань, що винесено на самостійне студіювання; огляд літератури та її конспектування; б) підготовка до практичного (семінарського) заняття, лабораторної роботи: виконання вправ з аналізом матеріалу лекції, законспектованих джерел на попередньому етапі та з використанням теоретичних основ виучуваного матеріалу з підручника (навчально-методичного посібника, рекомендацій).

3. Компетентнісно-дослідницька передбачає участь у навчально-та науково-дослідницькій роботі: підготовка й проголошення повідомлень, доповідей, написання наукових статей, участь у конференціях і публікація матеріалів, участь в олімпіадах.

4. Інноваційно-діяльнісна – створення й упровадження проектних технологій, інформаційних ресурсів (презентації, медіа-ресурси, веб-квести, вебінари, дистанційне навчання тощо).

Уважаємо, що побудова самостійної роботи відповідно до такої структури є виправданою в методичній системі формування лінгвістичної

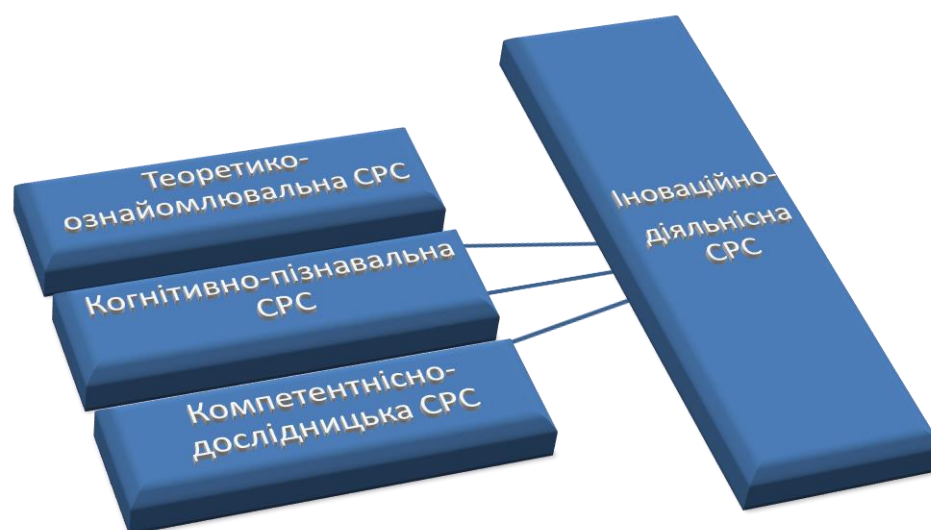
компетентності майбутнього вчителя української мови в процесі засвоєння мовознавчих дисциплін. Так, теоретико-ознайомлювальна СРС дає змогу студентів з першого року навчання оволодіти технологією проведення самостійної роботи, забезпечує поетапну організацію діяльності над самостійним здобуттям знань, виховує самоорганізацію й самоосвіту, розвиває мотивацію студента. Когнітивно-пізнавальна СРС – це повсякденне самостійне збагачення знань студента в процесі опрацювання отриманих теоретичних основ дисципліни під час самопідготовки до практичного (семінарського) заняття, лабораторної роботи. Такий вид СРС передбачає удосконалення умінь

С. 86

самостійної роботи над першоджерелами, навчально-методичними посібниками (матеріалами, рекомендаціями) тощо та отримання імперативних знань із дисципліни. Компетентнісно-дослідницька СРС – визначає здатність оперувати на аналітико-синтетичному рівні отриманими знаннями під час освоєння лінгвістичних дисциплін, що відображено в наукових доробках студентів (курсова, дипломна робота, наукова стаття, участь у студентських конкурсах й олімпіадах). Інноваційно-діяльнісна СРС – втілення навчальних досягнень студента через упровадження інноваційних технологій, що дає їм можливість висвітлювати свої досягнення в мережі інтернет, використовувати виготовлену продукцію з метою демонстрації теоретичних положень дисциплін, у процесі підготовки уроку з української мови та його проведення під час проходження педагогічної практики. Зазначимо також, що інформаційно-дослідницька СРС виконує наскрізну роль, упроваджуючись під час кожного етапу.

Взаємозв'язок видів СРС продемонструємо за допомогою схеми.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ВИДІВ СРС

Слушно зауважує Н. Голуб, що розробка системи СРС складається з певних елементів (з огляду на вивчення риторики): *концептуальна складова*, що передбачає окреслення мети, підходів до організації СРС, характеристику мотиву здійснення СРС; прогнозування результатів; *змістова складова* – розкриття структури й змісту предмета, засобів підвищення оптимізації процесу навчання в ході СРС; *організаційна складова* передбачає визначення правил організації СРС, окреслення шляхів досягнення результату СРС; *технологічна складова* – добір і впровадження форм і методів організації й упровадження СРС, спрямованих на досягнення позитивного результату, професійного зростання молодого спеціаліста [3, с. 29]. Зазначимо, що стосовно нашого дослідження така структура є цілком повною й виправданою, оскільки представляє цілісну систему, що а) охоплює всі ланки планування й організації СРС (Яка мета? Як її досягти? Що це дасть особисто для мене?); б) передбачає визначення конкретних цілей СРС (підготовка високопрофесійного, конкурентоспроможного фахівця, який орієнтується в потоках інформації); в) з'ясовує кінцевий результат через способи й форми контролю (оволодіння системою відповідних знань, інтелектуальний і

професійний ріст, реалізація отриманих знань у процесі залучення до навчально- й науково-дослідницької діяльності, педагогічної практики).

В основі забезпечення ефективності організації й проведення СРС лежать певні чинники, а саме: розвиток мотиваційної настанови, яка суттєво впливає на характер і результати діяльності студентів, сприяє підвищенню ефективності дій, активізує мислення, пам'ять, робить сприйняття точним, увагу зосередженою; систематичність і безперервність, що сприяє успішному оволодінню навчальним матеріалом; правильне планування самостійної роботи, раціональне використання часу; упровадження відповідних методів, способів і прийомів самостійної роботи; педагогічне управління [12, с. 254–255]. Урахувати їх можна чітко співставляючи поєднання аудиторної й позааудиторної СРС, методичний супровід СРС, контроль за вчасністю і якістю виконання СРС, проголошення результатів проведення СРС, чітко розроблені критерії оцінювання якості виконання СРС,

С. 87

що забезпечує прагнення до самовдосконалення та охоплюють всі етапи проведеної СРС.

У цьому руслі слушною вважаємо думку І. Дроздової про важливість вибору завдань для СРС, до яких науковець відносить: виступи науковців ВНЗ задля орієнтації здобувачів вищої освіти самоудосконалюватися; бесіди з керівництвом факультету про використання можливостей бібліотеки, читальної зали (відвідування їх із подальшим формуванням умінь та навичок працювати з бібліографічними каталогами); кабінетів, лабораторій; упровадження вступних семінарів, на яких доцільно ознайомити студента з особливостями підготовки та проведення самостійної роботи з певного предмета; організація бесід про особливості самостійної роботи; обмін досвідом зі старшокурсниками з проблем самостійної підготовки; вечори питань та відповідей із нагальних проблем виконання самостійної роботи; написання творів «Як я організую

свою самостійну роботу», анкетування студентів; накреслення плану самостійної роботи під керівництвом викладача; індивідуальні консультації; проведення контрольних зрізів з метою виявлення рівня виконання самостійної роботи студентів; зустріч із випускниками обраної спеціальності [6, с. 212]. Така робота сприяє залученню не лише студента й викладача, а й представників бібліотеки, науковців, учителів. Пропоновані завдання доцільно упроваджувати на всіх етапах навчання, що дасть змогу закріпити навички СРС, забезпечить краще оволодіння лінгвістичними, психолого-педагогічними та методичними основами навчання, закріпить уміння виконувати поставлені завдання.

Обґрунтовуючи та доводячи беззаперечну особливу роль СРС у процесі підготовки майбутнього вчителя, Т. Донченко наголошує на максимальну її індивідуалізацію. Учена підкреслює, що «індивідуальна робота студента є формою організації навчального процесу, яка передбачає створення умов для найповнішої реалізації творчих можливостей їх через індивідуально-спрямований розвиток здібностей до навчання, науково-дослідної роботи і творчої діяльності» [4, с. 42]. Науковець стверджує, що така робота впроваджується через проведення консультацій, за допомогою яких можна не тільки роз'яснити найбільш складні питання, а й перевірити рівень засвоєння навчального матеріалу й професійних умінь і навичок. Різновидом індивідуальних занять є індивідуальні навчально-дослідні завдання (ІНДЗ), основне призначення яких – теоретична чи практична робота, що виконується в межах курсу й представляється: проектом уроку з теми, рефератом із теми, аналітичним оглядом літератури, розробкою тестових завдань чи діагностичних завдань тощо [Там само, с. 42–43]. Пропонований вид самостійної роботи дозволяє формувати активну позицію студента, сприяє більш глибокому вивченню предмета, розвиває світоглядні знання та уміння.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, самостійна робота є вагомим складником усіх інших форм діяльності у ВНЗ, оскільки передбачає ґрунтовну роботу студента з документами, першоджерелами, підручниками, навчальними та навчально-методичними посібниками на лекціях та в позааудиторний час

(конспектування, анотування, реферування, складання тез), конспектами лекцій та в процесі виконання випереджувальних завдань; сприяє здобуттю нових знань та розширення діапазону отриманих раніше, відшліфування й удосконалення їх; глибокому розумінню засвоєного матеріалу шляхом самостійного опрацювання; формуванню власних поглядів студента на проблемні питання; дозволяє заглибитися в історію досліджуваного питання; окреслює виконання системи вправ і завдань; виробляє вміння організації й проведення педагогічного експерименту, підготовки доповідей, наукових повідомлень, проходження навчальної й виробничої педагогічної практик тощо. Правильно організована СРС вчить прогнозувати та оцінювати можливий результат, відповідно будувати гіпотези, їх підтверджувати або спростовувати; складати таблиці, схеми, упроваджувати інноваційні технології; тісно співпрацюючи з викладачами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : Підручник. – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
2. Артемова Л. В. Педагогіка і методика вищої школи /Л. В. Артемова : Навчально-методичний посібник для викладачів, аспірантів, студентів магістратури. – К. : Кондор, 2008. – 272 с.
3. Голуб Н. Б. Самостійна робота студентів з риторики: Навчально-методичний посібник . Черкаси : БрамаУкраїна, 2008. – 232 с.
4. Донченко Т. Організація самостійної роботи студентів з методики навчання української мови / Тамара Донченко // Українська мова і література в школі. – № 5, 2009. – С. 40–43.
5. Дороз В. Д. Методика викладання української мови у вищій школі : Навч. пос. / Вікторія Федорівна Дороз. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 176 с.
6. Дроздова І. П. Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів нефілологічних факультетів ВНЗ: монографія /

- І. П. Дроздова; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х. : ХНАМГ, 2010. – б 320 с.
7. Малихін О. В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних закладів: теоретико-методологічний аспект [монографія] / Олександр Володимирович Малихін.- Кривий Ріг : Видавничий дім, 2009. – 307 с.
 8. Нагрибельна І. Самостійна робота в системі підготовки майбутніх учителів початкових класів до навчання української мови: [монографія]. / Нагрибельна Інна Анатоліївна. – Херсон :ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2016. – 310 с.
 9. Пидкасистый П. И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении: Теоретико-экспериментальное исследование. – М. : Педагогика, 1980. – 240 с.
 10. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах Режим доступу http://osvita.ua/doc/files/news/27/2771/MON_161.doc
 11. Словник-довідник з української лінгводидакти : навч. посіб. / Кол. авторів за ред. М. І. Пентиліук / Пентиліук Марія Іванівна, Горошкіна олена Миколаївна, Мордовцева Наталія Валеріївна, Нікітіна Алла Василівна, Попова Людмила Олександрівна. – К. : Ленвіт, 2015. – 320 с.
 12. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Туркот Тетяна Іванівна. – К. : Кондор, 2001. – 628 с.